

Rozdział I. Ustalenia terminologiczne oraz charakterystyka środowiska morskiego Morza Bałtyckiego

§ 1. Uwagi wstępne

Przedmiot pierwszego rozdziału stanowi przede wszystkim przedstawienie charakterystyki środowiska morskiego Morza Bałtyckiego. Wspomniane przedstawienie charakterystyki poprzedzone zostało dokonaniem ustaleń terminologicznych uściślających treść pojęć istotnych z punktu widzenia prowadzonej w rozprawie analizy.

Ze względu na specyficzne warunki fizjograficzne Morze Bałtyckie jest morzem o wyjątkowych cechach i właściwościach, na które warto zwrócić uwagę przed dokonaniem analizy możliwych zanieczyszczeń jego wód morskich oraz prawnych sposobów zapobiegania im. Uregulowania prawne chroniące środowisko morskie Bałtyku powinny uwzględniać jego specyfikę oraz zjawiska na nim występujące. Pomimo że Morze Bałtyckie stanowi mniej niż 0,1% wód wszechoceanu, wyróżniają je unikatowe warunki hydrologiczne negatywnie wpływające na jego odporność na degradację¹. W rezultacie swoistość środowiska morskiego Bałtyku znajduje odzwierciedlenie również w charakterystycznych dla tego obszaru rodzajach zanieczyszczeń oraz ich wielkości.

Morze Bałtyckie jest morzem młodym, którego obecne stadium rozwoju, zwane Morzem Mya, rozpoczęło się przed 12 300 laty². W epoce lodowcowej, w wyniku gwałtownego obniżenia poziomu wód Bałtyckiego Jeziora Lodowego nastąpiło przenikanie wód oceanicznych przez cieśninę. W rezultacie Bałtyk ze słodkowodnego jeziora stał się słonawym Morzem Yoldiowym. Po upływie ponad tysiąca lat, wskutek przerwania połączenia z wodami oceanicz-

¹ K. Korzeniewski, *Ochrona środowiska morskiego*, Gdańsk 1998, s. 11; B.A. Boczek, *International Protection of the Baltic Sea Environment Against Pollution: A Study in Marine Regionalism*, *The American Journal of International Law* 1978, Vol. 72, No. 4, s. 782.

² A. Sikora, *Ochrona Bałtyku i jego zasobów*, Warszawa 1988, s. 9.

nymi, ponownie stał się jednak zbiornikiem wody słodkiej. Niemalże 7700 lat temu w miejscu obecnego Kattegatu ponownie pojawiło się obniżenie umożliwiające przenikanie zarówno słonych wód, jak i atlantyckiej fauny i flory. Zmienne zasolenie Morza Bałtyckiego stanowi konsekwencję zwężania i rozszerzania Cieśnin Duńskich w fazie, która miała miejsce przed 5100 latami³.

W literaturze wskazuje się, że Morze Bałtyckie jest jednym z najlepiej poznanych zbiorników wodnych świata, co korzystnie wpływa na kreowanie regulacji prawnych mających na celu zapobieganie jego zanieczyszczeniom⁴. Już od początku XIX w. prowadzono bowiem systematyczne badania jego obszaru, które z czasem stawały się coraz bardziej szczegółowe i pozwalały na coraz lepsze jego poznanie.

§ 2. Ustalenia terminologiczne

I. Pojęcie środowiska morskiego i wód morskich

Określenie zakresów pojęć środowiska i środowiska morskiego sprawia wiele trudności praktycznych. Najczęściej uznaje się środowisko morskie za funkcjonalną i specyficzną jednostkę będącą częścią środowiska⁵.

Środowisko morskie stanowi przedmiot regulacji wielu umów międzynarodowych. Pojęcie środowiska morskiego pojawia się m.in. w tytule Konwencji o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego, sporządzonej w Helsinkach 9.4.1992 r.⁶, zaś w art. 4 ust. 1 tego aktu prawnego określono jego zakres. Wskazano, że środowisko morskie obszaru Morza Bałtyckiego obejmuje wodę i dno morskie łącznie z ich żywymi zasobami i innymi formami życia w morzu. W literaturze zaznaczono, że środowisko morskie stanowi obszar wykonywania przez człowieka działalności gospodarczej i obejmuje nie tylko przestrzeń wody słonej wraz z dnem morskim, ale również przestrzeń powietrzną nad wodą, podziemie oraz inne składniki naturalne i antropologiczne⁷. W obu przywołanych próbach zdefiniowania pojęcia środowiska mor-

³ *Ibidem*, s. 8.

⁴ L. Żmudziński, *Ochrona środowiska morskiego przed zanieczyszczeniami*, Gdynia 1971, s. 5.

⁵ D. Pyć, I. Zużewicz-Wiewiórowska (red.), *Leksykon prawa morskiego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2013, s. 545.

⁶ Konwencja o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego, sporządzona w Helsinkach 9.4.1992 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 28, poz. 346).

⁷ D. Pyć, I. Zużewicz-Wiewiórowska (red.), *Leksykon*, s. 546.

skiego pojawia się odwołanie do wód morskich. W związku z tym należy zasygnalizować, że pojęcie wód morskich zostało doprecyzowane na gruncie prawa unijnego, w art. 3 pkt 1 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/56/WE z 17.6.2008 r.⁸, zgodnie z którym wody morskie oznaczają:

- 1) wody, dno morskie i skałę macierzystą znajdujące się od strony morza od linii podstawowej, od której mierzony jest zasięg morza terytorialnego aż do najdalej położonego obszaru wód terytorialnych i rozciągające się aż do najdalej położonego obszaru, na którym państwo członkowskie ma lub wykonuje prawa jurysdykcyjne, zgodnie z Konwencją Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 10.12.1982 r.⁹ z wyjątkiem wód przylegających do krajów i terytoriów, o których mowa w załączniku 2 do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej¹⁰ i francuskich departamentów zamorskich oraz
- 2) wody przybrzeżne określone w ramowej dyrektywie wodnej, ich dno morskie i podłoże.

Na gruncie polskiego ustawodawstwa, pomimo częstego używania pojęcia środowiska morskiego, nie zostało ono dotychczas zdefiniowane. W ustawie z 27.4.2001 r. – Prawo ochrony środowiska¹¹ wprowadzono do polskiego porządku prawnego definicję samego środowiska, zgodnie z którą środowisko jest ogółem elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, oraz wzajemne oddziaływanie pomiędzy tymi elementami. Zgodnie z art. 3 pkt 39 PrOchrŚrod do elementów przyrodniczych zalicza się w szczególności powierzchnia ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej. U podstaw tej definicji leży założenie, że środowisko jest zbiorem elementów przyrodniczych i określonych stanów faktycznych¹². W odniesieniu do środowiska

⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/56/WE z 17.6.2008 r. ustanawiająca ramy działań Wspólnoty w dziedzinie polityki środowiska morskiego (Dz.Urz. UE L 164 z 25.6.2008 r., s. 19 ze zm.).

⁹ Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay 10.12.1982 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 59, poz. 543).

¹⁰ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej podpisany w Lizbonie 13.12.2007 r. (Dz.Urz. UE C 202 z 7.6.2016 r., s. 47–200).

¹¹ Ustawa z 27.4.2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1219 ze zm.).

¹² Szerzej na temat definicji środowiska w PrOchrŚrod: M. Pchałek, w: M. Górski, M. Pchałek, W. Radecki, J. Jerzmański, M. Bar, S. Urban, J. Jendroška (red.), Prawo ochrony środowiska. Komentarz, Warszawa 2014, s. 82–83; B. Rakoczy, w: Z. Bukowski, E.K. Czech, K. Karpus, B. Rakoczy (red.), Prawo ochrony środowiska. Komentarz, Warszawa 2013, s. 49–50; B. Rakoczy, w: J. Ciechanowicz-McLean, Z. Bukowski, B. Rakoczy (red.), Prawo ochrony środowiska. Komentarz, War-

morskiego przepisy polskiego prawa wewnętrznego wprowadzają natomiast różnorodne standardy ochronne. Pojawiają się one przede wszystkim w ustawie z 21.3.1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej¹³ oraz w ustawie z 16.3.1995 r. o zapobieganiu zanieczyszczeniu morza przez statki¹⁴.

Zgodnie z art. 16 pkt 13 ustawy z 20.7.2017 r. – Prawo wodne¹⁵ dobrym stanem środowiska wód morskich jest stan środowiska wód morskich, w którym wody morskie są czyste, zdrowe i urodzajne w odniesieniu do panujących w nich warunków, natomiast wykorzystanie środowiska morskiego zachodzi na poziomie zrównoważonym i gwarantującym zachowanie możliwości użytkowania i prowadzenia działalności przez człowieka, dla którego osiągnięcia podejmuje się działania oparte na podejściu ekosystemowym i w którym:

- 1) struktura, funkcje i procesy zachodzące w składających się na wody morskie ekosystemach morskich oraz powiązane z nimi czynniki fizjograficzne, geograficzne, geologiczne i klimatyczne umożliwiają ekosystemom morskim prawidłowe funkcjonowanie i zachowanie odporności na zmiany środowiskowe powstałe w wyniku działalności człowieka, a także chroni się gatunki i siedliska występujące w wodach morskich oraz zapobiega powstawaniu w wyniku działalności człowieka zanikania naturalnej różnorodności biologicznej, a równowaga funkcjonowania różnorodnych składników biologicznych jest zachowana,
- 2) właściwości hydromorfologiczne, fizyczne i chemiczne ekosystemów morskich, w tym właściwości będące wynikiem działalności człowieka na wodach morskich, umożliwiają prawidłowe funkcjonowanie tych ekosystemów,
- 3) substancje i energia, w tym podmorski hałas, wprowadzane do środowiska wód morskich w wyniku działalności człowieka nie powodują zanieczyszczenia wód morskich.

Biorąc pod uwagę powyższe, pogląd o uznaniu środowiska morskiego za funkcjonalną część środowiska należy w pełni podzielić. Pojęcie to mieści się bowiem w pojęciu środowiska, jednak unikatowe właściwości środowiska

szawa 2008, s. 46–47; M. Górski, w: J. Jendrośka (red.), Prawo ochrony środowiska. Komentarz, Wrocław 2001, s. 81–83.

¹³ Ustawa z 21.3.1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 2135).

¹⁴ Ustawa z 16.3.1995 r. o zapobieganiu zanieczyszczeniu morza przez statki (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1955).

¹⁵ Ustawa z 20.7.2017 r. – Prawo wodne (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 310 ze zm.).

morskiego przemawiają za uznaniem go za specyficzną jedność występującą w ramach środowiska.

W doktrynie podkreśla się, że środowisko morskie jest wartością o charakterze uniwersalnym chronioną przez prawo morskie¹⁶. Jak wskazuje J. Łopuski, zachowanie jego czystości i walorów estetycznych zapewni człowiekowi warunki godnego życia¹⁷. Środowisko morskie, jako jedno z najcenniejszych zasobów ludzkości¹⁸ podlega ochronie prawnej zarówno na poziomie międzynarodowym, unijnym, jak i krajowym. Największym zagrożeniem dla środowiska morskiego, w tym także dla wód morskich, jest działalność człowieka, przejawiająca się zarówno w powodowanych przez niego zanieczyszczeniach pochodzących z lądu, jak i ze statków.

II. Pojęcie zanieczyszczenia morza

Pionierem w zakresie definiowania zanieczyszczeń morza był Komitet Naukowy Badań Oceanicznych, działający w strukturach Międzynarodowej Rady Organizacji Naukowych¹⁹. Warto zasygnalizować, że definicja przez niego przedstawiona określała zanieczyszczanie morza jako wprowadzenie przez człowieka substancji do środowiska morskiego powodujące takie niekorzystne zjawiska, jak uszkodzenie żywych zasobów, niebezpieczeństwo dla zdrowia ludzkiego, zakłócenia w prowadzeniu działalności morskiej, włączając w to rybołówstwo oraz zmniejszanie wartości walorów wypoczynkowych²⁰. Definicje w podobnym brzmieniu²¹ zaproponowały Grupa Ekspertów ds. Naukowych

¹⁶ J. Łopuski, Wstęp do teorii współczesnego prawa morskiego, w: J. Łopuski (red.), *Prawo morskie*, t. I, Bydgoszcz 1996, s. 53.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ D. Pyć, *Prawo Oceanu Światowego*. Res usus publicum, Gdańsk 2011, s. 15.

¹⁹ J. Ciechanowicz, Z ewolucji pojęcia zanieczyszczenia morza na przykładzie Bałtyku, *Prawo Morskie* 1998, t. X, s. 91.

²⁰ Report of SCOR/ACMRR Working Group on Marine Pollution, SCOR Proceedings 1967, No. 3, s. 22–30; A. Sikora, *Ochrona Bałtyku*, s. 34; J. Ciechanowicz, Z ewolucji pojęcia zanieczyszczenia morza, s. 91.

²¹ Zanieczyszczenie oznacza „wprowadzenie przez człowieka pośrednio lub bezpośrednio do środowiska morskiego (włącznie z estuariami) substancji lub energii, w wyniku czego powstają szkodliwe skutki, takie jak szkody dla żywych zasobów morza, zagrożenie zdrowia ludzkiego, przeszkody w korzystaniu z morza, z rybołówstwem włącznie, obniżenie jakości wody i zmniejszenie uroków morza” (J. Fabisiak, *Zagrożenia ekologiczne Bałtyku związane z zanieczyszczeniami chemicznymi – węglowodory*, Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej 2008, Nr 3(174), s. 8; Joint Group of Experts on the Scientific Aspects of Marine Pollution, *The health of the Ocean*, UNEP Regional Seas Reports and Studies 1983, No. 16, s. 1–111).

Aspektów Zanieczyszczania Morza (GESAMP) oraz Stowarzyszenie Prawa Międzynarodowego²². W literaturze definicję przedstawioną przez Komitet Naukowy Badań Oceanicznych krytykuje się przede wszystkim za nieostrość sformułowań w niej zawartych oraz wyraźny antropocentryzm przejawiający się powiązaniem zanieczyszczenia z naruszeniem²³. Wskazana definicja nie obejmuje naturalnych źródeł zanieczyszczeń środowiska powstałych w wyniku zjawisk przyrodniczych²⁴. Całkowicie pominięty w niej został również aspekt prewencyjny, jednak ze względu na wysokie zobiektywizowanie definicja ta cieszy się popularnością i stanowi podstawę wielu aktów prawnych zarówno na poziomie międzynarodowym, unijnym, jak i krajowym.

Ponadto pojęcie zanieczyszczenia w środowisku morskim występuje w kilku umowach międzynarodowych, m.in. w Konwencji o prawie morza oraz w Konwencji Helsińskiej z 1992 r. Należy przy tym zauważyć, że najbardziej kompleksowa umowa międzynarodowa dotycząca zapobiegania zanieczyszczeniom morza przez statki, czyli Międzynarodowa konwencja o zapobieganiu zanieczyszczaniu morza przez statki z 2.11.1973 r.²⁵, nie zawiera definicji legalnej analizowanego pojęcia.

W art. 1 pkt 4 Konwencji o prawie morza zanieczyszczenie środowiska morskiego określono jako bezpośrednie lub pośrednie wprowadzanie przez człowieka substancji lub energii do środowiska morskiego, łącznie z estuariami, które powoduje lub może powodować takie szkodliwe następstwa, jak: szkody wyrządzone żywym zasobom i życiu w morzu, niebezpieczeństwa dla zdrowia człowieka, przeszkody w działalności na morzu, w tym w połowianiu i w innych zgodnych z prawem sposobach korzystania z morza, obniżanie jakości użytkowej wody morskiej i pogarszanie warunków wypoczynku.

²² Zanieczyszczenie oznacza „każde wprowadzenie przez człowieka bezpośrednio lub pośrednio do środowiska substancji lub energii, która powoduje szkodliwe konsekwencje takie jak: zagrożenie zdrowia ludzkiego, szkodę dla żywych zasobów, ekosystemów, dóbr materialnych oraz obniżenie walorów środowiska lub utrudnienie w innym dozwolonym korzystaniu z niego” (Environmental Policy and Law 1983, No. 10, s. 27).

²³ P. Lewandowski, Prawna ochrona wód morskich i śródlądowych przed zanieczyszczeniami, Gdańsk 1996, s. 14–15.

²⁴ P. Lewandowski, Źródła zagrożenia ekologicznego dla wód morskich i śródlądowych – zagadnienia definicyjne, Prawo Morskie 1993, t. VI, s. 90.

²⁵ Międzynarodowa konwencja o zapobieganiu zanieczyszczaniu morza przez statki, sporządzona w Londynie 2.11.1973 r. (Dz.U. z 1987 r. Nr 17, poz. 101).

Podkreśla się, że przywołana definicja jest niezwykle wszechstronna²⁶, a szczególnie uwagę zwraca w niej wprowadzenie pojęcia życia morskiego w szerokim znaczeniu oraz uznanie za zanieczyszczenie już samej możliwości wystąpienia szkodliwych następstw²⁷. W rezultacie definicja środowiska morskiego zawarta w Konwencji o prawie morza stanowi praktycznie dosłowne powtórzenie definicji stworzonej przez GESAMP²⁸ z uwzględnieniem dwóch zastrzeżeń wskazanych powyżej. Jednocześnie oprócz wspomnianego już traktowania prawdopodobieństwa wystąpienia negatywnych skutków jako zanieczyszczenia środowiska morskiego, dodano do niej rozróżnienie szkód na szkody wyrządzone żywym zasobom i szkody wyrządzone w życiu morza oraz wyróżnienie w działalności na morzu innych zgodnych z prawem sposobów korzystania z niego. Ponadto zanieczyszczanie estuariów uznano za tożsame z zanieczyszczaniem środowiska morskiego.

Definicję z Konwencji o prawie morza przejęto do innych aktów prawnych, w tym m.in. do chroniącej środowisko morskie Bałtyku Konwencji Helsińskiej z 1992 r. Jak wskazuje *P. Lewandowski*, definiowanie zanieczyszczenia w regionalnych porozumieniach ma na celu „wyznaczenie zakresu obowiązków państw-sygnatariuszy, polegających z reguły na zapobieganiu zanieczyszczeniom”²⁹. Zgodnie z brzmieniem art. 2 ust. 1 Konwencji Helsińskiej z 1992 r. zanieczyszczeniem jest wprowadzenie przez człowieka, bezpośrednio lub pośrednio do morza, łącznie z ujściami rzek, substancji lub energii, które mogą stwarzać zagrożenie dla zdrowia człowieka, niszczyć żywe zasoby i morskie ekosystemy, stwarzać utrudnienie w dozwolonym użytkowaniu morza łącznie z rybołówstwem, pogarszać jakość użytkowanej wody morskiej oraz prowadzić do zmniejszenia walorów rekreacyjnych morza. Definicja ta różni się od definicji zawartej w art. 2 ust. 1 Konwencji o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego z 22.3.1974 r.³⁰ przede wszystkim uwypukleniem, że konsekwencję zanieczyszczeń może stanowić niszczenie żywych zasobów i morskich ekosystemów. W przedmiotowej umowie międzynarodowej zde-

²⁶ *J. Ciechanowicz-McLean*, Ochrona zasobów przyrodniczych morza, w: *B. Rakoczy, M. Pchałek* (red.), *Wybrane problemy prawa ochrony środowiska*, Warszawa 2010, s. 102; *J. Ciechanowicz*, Ochrona środowiska morskiego, *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego* 2000, Nr 1871, s. 181.

²⁷ *D. Pyć, I. Zużewicz-Wiewiórska* (red.), *Leksykon*, s. 613.

²⁸ *P. Lewandowski*, *Prawna ochrona wód morskich*, s. 17.

²⁹ *Ibidem*, s. 18.

³⁰ Konwencja o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego, sporządzona w Helsinkach 22.3.1974 r. (Dz.U. z 1980 r. Nr 18, poz. 64).

finiowano dodatkowo pojęcia przypadku zanieczyszczenia³¹ oraz zanieczyszczenia ze źródeł lądowych³². To ostatnie zostało rozbudowane względem definicji zawartej w Konwencji Helińskiej z 1974 r. i wprowadzono do niego klasyfikację źródeł tego zanieczyszczenia³³.

Biorąc pod uwagę zacytowaną powyżej definicję zanieczyszczenia, można wyróżnić jej następujące elementy:

- 1) działalność człowieka polegająca na bezpośrednim lub pośrednim wprowadzeniu substancji lub energii do morza lub ujścia rzek, oraz
- 1) wystąpienie możliwości:
 - a) stworzenia zagrożenia dla zdrowia człowieka,
 - b) niszczenia żywych zasobów i morskich ekosystemów,
 - c) stworzenia utrudnień w dozwolonym użytkowaniu morza łącznie z rybołówstwem,
 - d) pogorszenia jakości użytkowanej wody morskiej,
 - e) prowadzenia do zmniejszenia walorów rekreacyjnych morza.

Pojęcie zanieczyszczenia morza zostało wprowadzone również do ramowej dyrektywy morskiej. W art. 3 pkt 8 dyrektywy wskazano, że zanieczyszczenie morza oznacza spowodowane przez działalność człowieka bezpośrednio lub pośrednio wprowadzanie do środowiska morskiego substancji lub energii, w tym również podmorski hałas będący wynikiem działalności człowieka, które powoduje lub może powodować negatywne skutki, takie jak szkody w żywych zasobach i ekosystemach morskich, w tym utratę różnorodności biologicznej, zagrożenie dla zdrowia ludzkiego, utrudnienia w działalności morskiej, w tym dla rybołówstwa, turystyki i rekreacji, oraz w innych zgodnych z prawem sposobach korzystania z morza, jak również pogorszenie jakości użytkowanej wody morskiej i zmniejszenie walorów estetycznych lub też – ogólnie – pogorszenie możliwości zrównoważonego użytkowania zasobów i usług morskich. Należy zauważyć, że definicja ta także jest podobna do de-

³¹ Oznacza zdarzenie lub szereg zdarzeń o wspólnej genezie, które powodują lub mogą powodować wylanie się oleju lub innych szkodliwych substancji i które stwarzają lub mogą stworzyć zagrożenie dla środowiska morskiego Morza Bałtyckiego lub linii brzegowej albo dla interesów jednej lub więcej państw-stron, i które wymagają podjęcia działań ratunkowych lub innych natychmiastowych posunięć (art. 1 ust. 9 Konwencji Helińskiej z 1992 r.).

³² Oznacza zanieczyszczenie morza przez wszystkie punktowe lub rozproszone źródła lądowe wprowadzone drogą wodną, powietrzną lub bezpośrednio z wybrzeża. Obejmuje ono zanieczyszczenie pochodzące z jakiegokolwiek rozmyślnego usunięcia dokonanego pod dnem morskim w miejscu posiadającym dostęp z wybrzeża przez tunel, rurociąg lub w inny sposób (art. 1 ust. 2 Konwencji Helińskiej z 1992 r.).

³³ J. Ciechanowicz, Z ewolucji pojęcia zanieczyszczenia morza, s. 98.

finicji opracowanej przez GESAMP i powtórzonej w Konwencji o prawie morza. Uwypuklono w niej jednak możliwość powodowania zanieczyszczeń przez podmorski hałas oraz rozszerzono katalog przykładowych negatywnych skutków tego zjawiska.

W toku analizy polskich regulacji prawnych należy wskazać, że samo pojęcie zanieczyszczenia zostało zdefiniowane w art. 3 pkt 49 PrOchrŚrod³⁴. Ustawodawca wskazał, że oznacza ono emisję³⁵, która może być szkodliwa dla zdrowia ludzi lub stanu środowiska, może powodować szkodę w dobrach materialnych, może pogarszać walory estetyczne środowiska lub może kolidować z innymi, uzasadnionymi sposobami korzystania ze środowiska. W rezultacie zanieczyszczenie stanowi emisję kwalifikowaną ze względu na możliwość spowodowania negatywnych skutków³⁶. Jak wskazuje J. Ciechanowicz-McLean, pojęcie zanieczyszczenia jest pojęciem węższym od emisji³⁷. Ponadto, ze względu na negatywne skutki, w odróżnieniu od emisji, zanieczyszczenie cechuje nielegalność³⁸. Powyższa definicja powinna stanowić punkt wyjścia dla rozważań nad określeniem, czym jest zanieczyszczanie morza.

W ZapZanMorzaU pojęcie zanieczyszczenia oznacza jakąkolwiek emisję lub zrzut ze statku substancji, energii, lub wprowadzenie szkodliwych organizmów wodnych lub patogenów do morza lub atmosfery, podlegających kontroli na podstawie ZapZanMorzaU, które mogą spowodować pogorszenie stanu środowiska lub powstanie niebezpieczeństwa dla zdrowia ludzkiego albo zagrożenie dla żywych zasobów i życia w morzu, pogarszać walory rekreacyjne lub też utrudniać inne zgodne z prawem użytkowanie morza. Do 31.12.2019 r. w ZapZanMorzaU znajdowała się jedynie definicja substancji zanieczyszczających, które określano jako substancje wskazane w dwóch załącznikach do Konwencji Marpol (1 i 2)³⁹. Zwrócenia uwagi wymaga definicja pojęcia za-

³⁴ Szerzej na temat definicji zanieczyszczenia w PrOchrŚrod zob. M. Górski, w: M. Górski, M. Pchalek, W. Radecki, J. Jerzmański, M. Bar, S. Urban, J. Jendrośka (red.), Prawo ochrony środowiska. Komentarz, Warszawa 2014, s. 87–88.

³⁵ Zgodnie z art. 3 pkt 4 PrOchrŚrod pod pojęciem emisji rozumie się wprowadzane bezpośrednio lub pośrednio, w wyniku działalności człowieka, do powietrza, wody, gleby lub ziemi:

a) substancje,

b) energie, takie jak ciepło, hałas, wibracje lub pola elektromagnetyczne.

³⁶ M. Górski, w: M. Górski, M. Pchalek, W. Radecki, J. Jerzmański, M. Bar, S. Urban, J. Jendrośka (red.), Prawo ochrony środowiska, s. 87.

³⁷ J. Ciechanowicz-McLean, Prawo ochrony i zarządzania środowiskiem, Warszawa 2015, s. 27.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Art. 4 pkt 6 ZapZanMorzaU.

nieczyszczenia wód morskich zawarta w art. 16 pkt 75 PrWod. Przez pojęcie zanieczyszczenia wód morskich rozumie się będące wynikiem działalności człowieka bezpośrednio lub pośrednio wprowadzanie do środowiska wód morskich, w tym dna i skały macierzystej znajdujących się na obszarze morza terytorialnego, morskich wód wewnętrznych, wyłącznej strefy ekonomicznej Rzeczypospolitej Polskiej i wód przybrzeżnych, substancji lub energii, w tym podmorskiego hałasu, które wywołuje lub może wywoływać negatywne skutki, takie jak:

- 1) straty w żywych zasobach i ekosystemach morskich, w tym utratę różnorodności biologicznej,
- 2) zagrożenie dla zdrowia ludzkiego,
- 3) utrudnienia w działalności morskiej, w tym w zakresie rybołówstwa, żeglugi, turystyki i rekreacji, oraz w innych sposobach korzystania z wód morskich,
- 4) pogorszenie jakości wód morskich i zmniejszenie ich walorów estetycznych lub ograniczenie możliwości zrównoważonego korzystania z zasobów i usług morskich.

Tytułem podsumowania należy wskazać, że wszystkie z przywołanych powyżej definicji cechuje rozbudowany katalog możliwych niekorzystnych skutków, które pojawiając się umożliwiają uznanie określonego zachowania za zanieczyszczenie. Jest to istotne, chociażby ze względu na to, że nie wszystkie z nich stanowią szkodę⁴⁰. Warto również przytoczyć uproszczoną, ale oddającą istotę zanieczyszczenia morza, definicję sformułowaną przez *P. Lewandowskiego*, zgodnie z którą jest nim każda zmiana w istniejącym środowisku morskim przekraczająca jego zdolności asymilacyjne⁴¹. Wspomnienia wymagają również trzy elementy pojęcia zanieczyszczenia, wyróżnione przez *J. Ciechanowicz-McLean*: działalność człowieka, szkodliwość skutków wprowadzenia do morza substancji lub energii oraz istnienie interesu chronionego prawem⁴².

⁴⁰ *P. Lewandowski*, Prawna ochrona wód morskich, s. 19.

⁴¹ *P. Lewandowski*, Źródła zagrożenia ekologicznego, s. 89.

⁴² *J. Ciechanowicz-McLean*, Międzynarodowe prawo ochrony środowiska, Warszawa 1999, s. 120–121.

III. Pojęcie statku

Na wstępie należy wskazać, że z uwagi na przedmiot niniejszych rozważań, wszelkie przedstawione poniżej określenia pojęcia statku dotyczą urządzeń eksploatowanych w środowisku morskim. Szczególne cechy statku morskiego dostrzegli już prawnicy rzymscy, którzy traktowali to urządzenie jako rzecz oznaczoną co do tożsamości przeznaczoną do prowadzenia żeglugi⁴³. W czasach starożytnych ważną właściwością statku był jego rozmiar pojmowany jako zdolność do zabrania w podróż określonej liczby towarów⁴⁴. Ponadto nie bez znaczenia pozostawał jego stan techniczny, przygotowanie do rejsu oraz cechy budowy. Istotnym *novum* czasów feudalnych stały się natomiast rejestry statków, w których określano przynależność statku do określonego miasta. Konieczne jest zatem zauważenie, że zainteresowanie tematyką statków było widoczne już w czasach prawa rzymskiego, jednak pomimo ustalenia katalogu cech charakteryzujących statki morskie i szcążkowego określenia ich sytuacji prawnej, definicja statku morskiego nie została wówczas wypracowana.

Obecnie na gruncie prawa międzynarodowego oraz polskiego prawa wewnętrznego istnieje wiele definicji statku. W umowach międzynarodowych oraz polskich ustawach wprowadzano jego własne określenia. Tego typu definicje, tworzone na potrzeby konkretnego aktu prawnego, stanowią definicje kontekstowe⁴⁵.

Wśród przepisów na poziomie międzynarodowym warto zwrócić uwagę na spójność w definiowaniu analizowanego terminu. Zarówno w definicji z art. 2 pkt 4 Konwencji Marpol, jak i art. 2 ust. 3 Konwencji Helsińskiej z 1992 r., statki określono jako jednostki i urządzenia pływające w środowisku morskim, obejmujące wodoroloty, poduszkowce, statki podwodne oraz platformy pływające lub nieruchome. Z kolei Międzynarodowa konwencja w sprawie kontroli szkodliwych systemów przeciwpiorostowych na statkach z 5.10.2001 r.⁴⁶ za statek uznaje dodatkowo również pływające magazyny oraz pływające jednostki produkcyjno-magazynowe i przeładunkowe, co wynika z jej art. 2 ust. 9. W art. 3 ust. 2 Konwencji o zapobieganiu zanieczyszczaniu

⁴³ S. Matysik, Prawo morskie. Zarys systemu, t. I, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 124.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 125.

⁴⁵ Szerzej na ten temat D. Pyć, I. Zużewicz-Wiewiórowska (red.), Leksykon, s. 538.

⁴⁶ Międzynarodowa konwencja w sprawie kontroli szkodliwych systemów przeciwpiorostowych na statkach, podpisana w Londynie 5.10.2001 r. (Dz.U. z 2008 r. Nr 134, poz. 851).

mórz przez zatapianie odpadów i innych substancji z 29.12.1972 r.⁴⁷ wskazano natomiast, że określenie „statek” obejmuje poduszkowce i urządzenia pływające, niezależnie od tego, czy poruszają się za pomocą własnego napędu czy też nie.

Warto dodać, że definicji analizowanego pojęcia nie wprowadzono w Konwencji o prawie morza. W tej umowie międzynarodowej zdefiniowano natomiast pojęcie okrętu wojennego, określając go jako okręt należący do sił zbrojnych państwa, noszący zewnętrzne znaki wyróżniające okręty posiadające przynależność tego państwa, dowodzony przez oficera marynarki pozostającego w służbie tego państwa i którego nazwisko znajduje się na liście oficerów lub w równorzędnym dokumencie, z załogą podlegającą normalnej dyscyplinie wojskowej⁴⁸. Ponadto Konwencja o prawie morza wprowadziła ważną instytucję przynależności państwowej statku morskiego, która wyraża rzeczywistą więź istniejącą między państwem a statkiem. Dodatkowo, w kontekście odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane zanieczyszczeniami ze statków, przepisami prawa międzynarodowego wprowadzone zostały jeszcze dwie definicje pojęcia statku, które zostaną poddane pod rozważania w dalszej części rozprawy.

W toku analizy regulacji krajowych w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na ZapZanMorzaU. Zgodnie z zawartą w niej definicją statkiem jest urządzenie pływające używane w środowisku morskim, w tym również wodoroloty, poduszkowce, statki podwodne oraz umocowane i pływające platformy wiertnicze, chyba że powołane w ustawie umowy międzynarodowe stanowią inaczej. W definicji tej nie występuje odniesienie do celu używania urządzenia lub do rodzaju przewożonego ładunku, w związku z czym jest ona bardzo ogólna. Biorąc jednak pod uwagę cel aktu, w którym została zawarta, należy ją zaaprobować. Pozytywnie ocenić należy także przykładowe wyliczenie urządzeń uznawanych za statki. Zgodnie z art. 4 pkt 1a ZapZanMorzaU, statkiem rybackim jest natomiast statek wyposażony lub wykorzystywany handlowo do łowienia ryb lub innych żyjących w morzu organizmów, zaś pod pojęciem statku sportowego należy rozumieć statek, bez względu na napęd, wykorzystywany w celach sportowych lub rekreacyjnych.

⁴⁷ Konwencja o zapobieganiu zanieczyszczaniu mórz przez zatapianie odpadów i innych substancji, sporządzona w Moskwie, Waszyngtonie, Londynie i Meksyku 29.12.1972 r. (Dz.U. z 1984 r. Nr 11, poz. 46).

⁴⁸ Art. 28 Konwencji o prawie morza.

Wypada dodać, że przepisy ZapZanMorzaU mają zastosowanie do statków znajdujących się w polskich obszarach morskich oraz do statków o polskiej przynależności znajdujących się poza granicami tych obszarów. Warto zasygnalizować także, że stosowanie niektórych przepisów ZapZanMorzaU zostało rozszerzone na jednostki pływające Marynarki Wojennej, Straży Granicznej i Policji oraz okręgowych inspektorów rybołówstwa morskiego⁴⁹.

W literaturze dokonano podziału statków poruszających się w środowisku morskim w zależności od ich przeznaczenia⁵⁰. Pierwszą grupę stanowią statki towarowe, do których należą drobnicowce, kontenerowce, masowce, chłodniowce, samochodowce, promy kolejowe, statki do przewozu ładunków wielkogabarytowych oraz najgroźniejsze z punktu widzenia ochrony środowiska zbiornikowce, czyli statki wodne przeznaczone do przewozu płynnych ładunków w zbiornikach stanowiących część kadłuba statku⁵¹. Drugą grupą statków są statki pasażerskie, do których zalicza się promy morskie, statki wycieczkowe oraz liniowce. Trzecią grupę statków morskich stanowią statki rybackie, czyli kutry i trawlerzy. Ostatnią grupę, która w literaturze została potraktowana odrębnie, stanowią statki pomocnicze spełniające rozmaite funkcje. Należą do nich: holowniki (oceaniczne, redowe, portowe, ratownicze, przeciwpożarowe, AHTS⁵², pchacze), lichtugi, lodołamacze, latarniowce oraz jednostki półzanurzalne.

Biorąc pod uwagę, że w rozumieniu przepisów chroniących wody morskie przed zanieczyszczeniami, za statki uznaje się również umocowane i pływające platformy wiertnicze, warto dokonać ich krótkiego przedstawienia. Platformy wiertnicze są konstrukcjami służącymi do wykonywania odwiertów pod dnem morskim i eksploataowania z nich surowców⁵³. W odróżnieniu od platform wydobywczych, wydobywanie złóż ropy naftowej lub gazu ziemnego na platfor-

⁴⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 9.10.2003 r. w sprawie rozciągnięcia niektórych przepisów ustawy o zapobieganiu zanieczyszczaniu morza przez statki na jednostki pływające Marynarki Wojennej, Straży Granicznej i Policji oraz okręgowych inspektorów rybołówstwa morskiego (Dz.U. z 2003 r. Nr 180, poz. 1760).

⁵⁰ J. Bolalek, *Ochrona środowiska morskiego. Od teorii do praktyki*, Gdańsk 2016, s. 17–20; L. Furmaga, J. Wójcicki, *Mały słownik morski*, Gdynia 1993, s. 360–371.

⁵¹ T. Graczyk, Ł. Piskorski, R. Siemianowski, *Ochrona środowiska morskiego przed zanieczyszczeniami z obiektów oceanotechnicznych*, Szczecin 2001, s. 8.

⁵² AHTS (ang. Anchor Handling Tug Supply Vessels) oznacza statki zajmujące się wyłącznie ciągnięciem lub holowaniem platformy wiertniczej lub statku; <https://www.marineinsight.com/types-of-ships/what-are-anchor-handling-tug-vessels-aths/> (dostęp: 29.4.2018 r.).

⁵³ J. Bolalek, *Ochrona środowiska morskiego*, s. 22.

mach wiertniczych stanowi rzadkość⁵⁴. Jak podkreśla jednak *J. Bolałek*, z uwagi na wysokie ryzyko występowania na nich pożarów stwarzają one niebagatelne zagrożenie dla środowiska morskiego⁵⁵.

W piśmiennictwie najwięcej uwagi poświęca się definicji statku, zawartej w ustawie z 18.9.2001 r. – Kodeks morski⁵⁶. W art. 2 § 1 tej ustawy została zamieszczona ogólna definicja statku morskiego, zgodnie z którą jest nim każde urządzenie pływające przeznaczone lub używane do żeglugi morskiej. Dzięki takiemu sformułowaniu definicja ta obejmuje pojęciem statku również jednostki floty pomocniczej, przeznaczone lub używane na odcinkach wód śródlądowych, na których mamy do czynienia ze stałym uprawianiem żeglugi morskiej⁵⁷. Najważniejszą cechą statków morskich, wyodrębnianą na gruncie omawianej definicji, jest przeznaczenie lub używanie do żeglugi, co oznacza, że podstawowym i zasadniczym ich przeznaczeniem jest uprawianie żeglugi morskiej lub że są używane przede wszystkim w celu żeglugi morskiej⁵⁸. W związku z tym definicja „statku” zawarta w KM wymaga interpretacji zawężającej i nie obejmuje chociażby statków używanych sporadycznie do przemieszczania po wodzie, statków wycofanych z eksploatacji lub przeznaczonych na złom⁵⁹. Ponadto pod pojęciem statku nie należy również rozumieć urządzeń pływających o konstrukcji niepozwalającej na przeciwstawianie się żywiołowi morskemu⁶⁰. Zdaniem niektórych autorów podobnie należy traktować również urządzenia nieposiadające burty, czyli przykładowo tratwy⁶¹. Warto zaznaczyć, że na gruncie polskiego porządku prawnego bez znaczenia pozostaje natomiast rodzaj napędu statku⁶². Uwagi dotyczące pojęcia statku sformułowanego w KM, w zakresie rozumienia urządzenia pływającego, należy uznać za aktualne i odpowiednie również w stosunku do definicji tego pojęcia sformułowanej w ZapZanMorzaU.

Należy dodać, że KM ma zastosowanie względem morskich statków handlowych, definiowanych jako statki przeznaczone lub używane do prowadze-

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Ustawa z 18.9.2001 r. – Kodeks morski (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2175).

⁵⁷ *J. Łopuski*, Statek morski, w: *J. Łopuski* (red.), Prawo morskie, t. II, cz. 1, Bydgoszcz 1998, s. 51.

⁵⁸ *J. Młynarczyk*, Prawo morskie, Gdańsk 2002, s. 78; zob. *D. Pyć*, *J. Zużewicz-Wiewiórowska* (red.), Kodeks morski. Komentarz, LEX.

⁵⁹ *Ibidem*; *J. Łopuski*, Statek morski, s. 51.

⁶⁰ *D. Pyć*, *J. Zużewicz-Wiewiórowska* (red.), Leksykon, s. 537.

⁶¹ *S. Matysik*, Prawo morskie, s. 129.

⁶² *Ibidem*.

nia działalności gospodarczej, a w szczególności do: przewozu ładunku lub pasażerów, rybołówstwa morskiego lub pozyskiwania innych zasobów morza, holowania, ratownictwa morskiego, wydobywania mienia zatopionego w morzu, pozyskiwania zasobów mineralnych dna morza oraz zasobów znajdującego się pod nim wnętrza Ziemi. Ustawa ta przewiduje jednak również istnienie dwóch innych kategorii statków, które pozostają poza zakresem jej zastosowania: morskich statków używanych wyłącznie do celów naukowo-badawczych, sportowych lub rekreacyjnych oraz morskich statków pełniących specjalną służbę państwową⁶³. W rezultacie analizowany termin może być używany wyłącznie względem jednostek niewojennych⁶⁴.

Dla dopełnienia rozważań należy wskazać, że statek morski jest rzeczą ruchomą nieposiadającą osobowości prawnej, jednak bardzo często personifikowaną, co stanowi konsekwencję tradycjonalizmu prawa morskiego⁶⁵. Podkreślenia wymaga w tym miejscu fakt, że pomimo iż statek jest ruchomością, do statków wpisanych do rejestru okrętowego stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące nieruchomości⁶⁶. Odnosząc się do tematyki niniejszych rozważań warto dodać, że statek morski jest przede wszystkim skomplikowanym urządzeniem, którego awaryjna i bezawaryjna eksploatacja stanowi poważne źródło zanieczyszczeń wód morskich⁶⁷. W literaturze⁶⁸ zwrócono także uwagę, że statek jako mikrośrodowisko stanowi obiekt samozanieczyszczający się oraz podatny na przyswajanie zanieczyszczeń z innych źródeł, jednak nie jest to istotne z punktu widzenia niniejszych rozważań.

⁶³ D. Pyć, I. Zużewicz-Wiewiórska (red.), *Leksykon*, s. 536.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 535.

⁶⁵ J. Łopuski, *Statek morski*, s. 52.

⁶⁶ J. Młynarczyk, *Prawo morskie*, s. 80.

⁶⁷ E. Kaniewski, H. Łączyński, *Ochrona środowiska morskiego. Zagadnienia techniczne i prawne*, Gdynia 2000, s. 24.

⁶⁸ B. Bomanowski, T. Piotrowski, *Zarys prawnej ochrony przyrody Morza Bałtyckiego przed zanieczyszczeniami ze statków w kontekście interesów podmiotów gospodarujących na Morzu Bałtyckim*, w: M. Górski (red.), *Prawo ochrony przyrody a wolność gospodarcza*, Poznań 2011, s. 34.